

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF

OSZTÁLYTITKÁR.

XXIV. KÖTET, 11. SZÁM.

KLASSZIKA-FILOLÓGIÁNK

(SZÉKFOGLALÓ)

ÍRTA

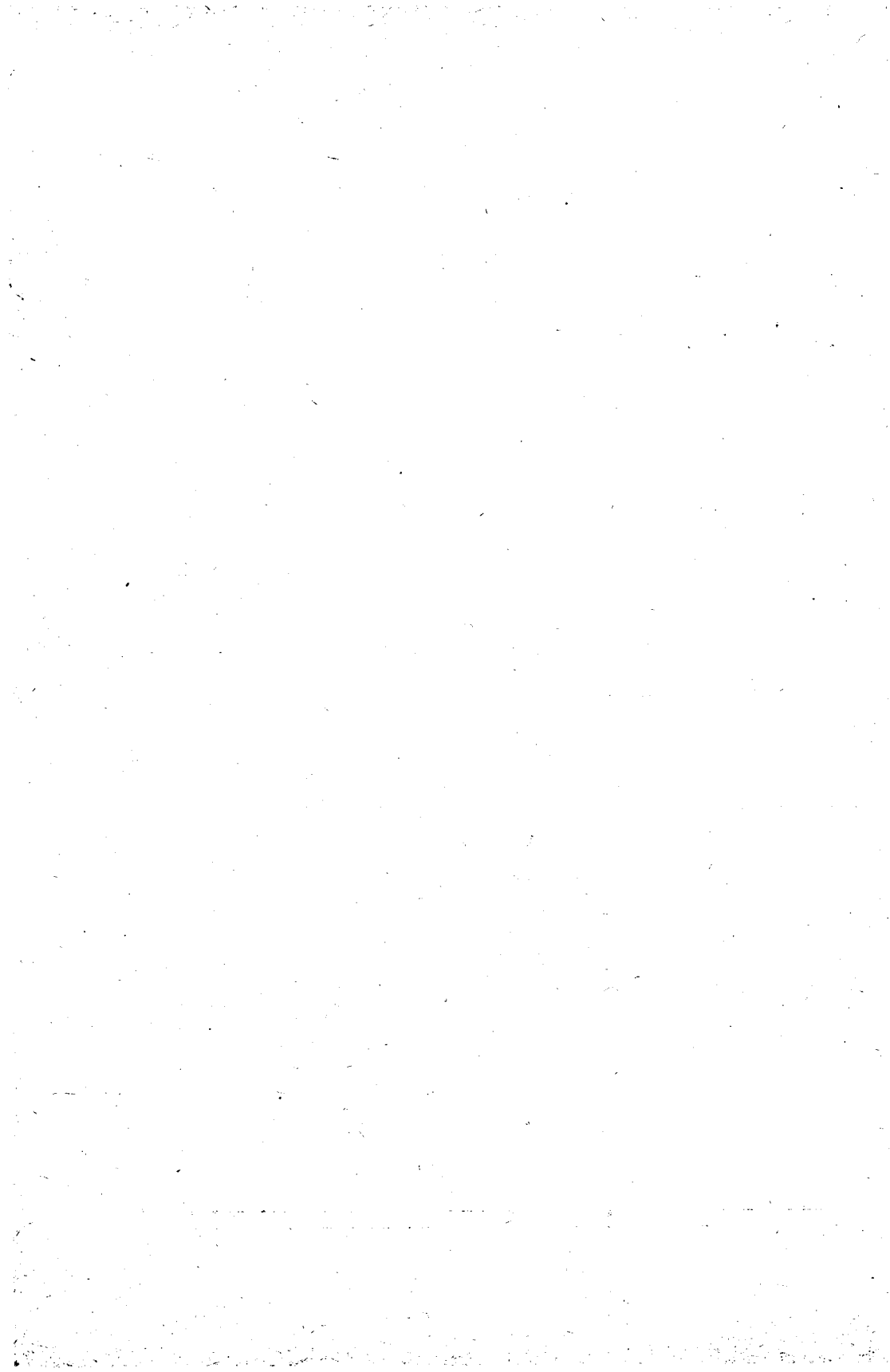
VÁRI REZSŐ

R. TAG

Főolvasata 1927 március 28-án.

BUDAPEST.

1927.

KLASSZIKA-FILOLOGIÁNK

(SZÉKFOGLALO)

ÍRTA

VÁRI REZSŐ

R. TAG

iv

Fölolvasta 1927 március 28-án.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1927.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1877—1927. Budapest, VIII., Múzeum-körút 6.
(Dr. Czákó Elemér.)

Mindenekelőtt legyen szabad rendes taggá való választásomért a tek. Akadémiának, bár halk hangon hangoztatott, de azért mélyen átértzett köszönő szavaimat tolmácsolnom. Tudom, hogy e nagy kitüntetést nem érdemeltem meg, — abból kell ezt következtetnem, hogy valójában nem számítottam rá. Ha mégis érdememen fölül részesültem benne, az bizonyára azért történt, mert a tek. Akadémia inkább törekvéseim irányvonalait, célkitűzéseimet nézte, s e mellett jóakarátulag napirendre tért tehetségem, képességeim, teljesítményeimnek bizonyos gyarlóságai fölött.

Magam t. i. ez utóbbi meggyőződéseim láncai között vergődözve nem merek a tek. Akadémia színe elé a régi tárgyköreimből vett tételek körül forgó valamely problémának a fölvetésével és megkísérelt megoldásával járulni. Hiszen akkor nyomban világossá válnék, hogy csak egy s. d. szerénység mondatta velem az imént hangoztatott föltevést, — hogy én alapjában véve mégis csak meg vagyok győződve arról, hogy eddigi munkásságommal különös kitüntetésre tarthattam számot. Ez persze nem jelentené azt, hogy a régi tárgykörök mezőin való barázdálásról egyszersmindenkorra letettem, ez csak annyit jelentene, hogy jó ideje már, de még jelenleg is, akkor tehát, amikor mai felolvasásom könnyen éppen azt a látszatot gerjesztheti, hogy itt valami legfelsőbb areopág minőségében óhajtok bemutatkozni, elégedetlennek tudom magamat a saját munkásságom eredményeivel is s ennek, mivel éppen alkalma kínálkozik, bátor vagyok kifejezést adni.

Midőn néhai PECZ VILMOS 1905-ben akadémiai r. taggá való választatása folyamánaképpen székfoglalót tartott, célszerűnek látta „A klasszika-filológia jövőjéről tekintettel hazai viszonyainkra“ címen értekezni s bizonyos irányelveket tűzni ki. A jövőt tehát optimisztikus színben látta, a multtal is meg volt elégedve. Több mint 20 év pergett le azóta, s ma azt hiszem, nem lehet közömbös, érdektelen, céltalan és időszerűtlen

elszemlélődni, *minő állomásig jutott el pályáján klasszika-filológiánk a jelenben*, ami természetesen magával hozná azt, hogy kísérletet teszünk ennek a tudományszaknak lassú válságba sodortatásáról a mult évtizedekben és még könnyen eljövendő viszontagságairól a jövőben is egy-egy igénytelen rájáru képet megrajzolni.

Egy kultuszminiszteri rendelet kibocsátása miatt éreztem magamat indíttatva a nyomban következő fejtegetések megírására. Ez a rendelet 1377-es főigazgatói számmal 1926 márc. 30-iki keltezéssel a gimnáziumi igazgatóságokhoz ment s a következőképpen hangzik: „A nmítségű VKM. úr 1926 márc. 22-ikén kelt 606/1926. III. b. sz. rendelete szerint, a Berlinben tervezett Collegium Hungaricumban több ösztöndíjas helyet tart fenn olyan a folyó [tehát 1925/26-iki] tanév végén érettségiző ifjak számára, akik hivatásos buzgalommal a tanári pályára lépve a latin és görög nyelvet és irodalmat választják szakfőiskolájukul és hajlandók egyetemi tanulmányaiknak Berlinben való elvégzése után az ottani egyetemen doktorátust szerezni.”¹

E stilizálásában nem éppen jó magyarsággal fogalmazott rendelet kell, hogy egyetemeink, főiskolai kollégiumaink és tanárképző-intézeteink összes klasszikus-filológus tanáraiban aggodalmakat ébresszen, nem is szólva arról, hogy bizalmatlanságot jelent összes egyetemeink, főiskolai kollégiumaink és tanárképző-intézeteink minden rendű és rangú klasszikus-filológus tanárainak a működésével szemben; és nem is szólva arról, hogy elvonja a tehetségesebb hallgatókat hosszú időre (s a hangsúly itt van!) még egyéb szakmák tanárainak a behatásától is. Mert mit jelent az: 5 esztendőn át külföldön tanulni? A háború előtt a balkáni államok nagy számmal külföldön képeztették ifjaikat: klasszika-filológiai megfelelő oktatásról pl. ott náluk abban az időben szó sem lehetett. Mintha úgy festene a helyzet minálunk is most, hogy nincsen jelentékenyebb klasszikus-filológus főiskolai tanárunk, akinek Minerva-pajzsa mögé tanácsos volna, hacsak ideiglenesen is, a valódi tehetséget

¹ A Budapesti Philol. Társaság 1926 ápr. 14-én tartott közgyűlése, melynek csak az elején voltam ott, ezért a rendeletért hamar sietett köszönetet szavazni. Szerencsére egy másik tudományos testület, melynek a Társaság elnöke is tagja, egészen más véleményre jutott s nincs elragadtatva a rendelettől.

utalni, és hogy itt Magyarországon módszeres filológiai kiképzetésben részesülhetni nem olyan egészen bizonyos dolog volna!

Feladatomnak tartom tehát kifejtetni, hogy az aggodalmak mennyiben jogosultak, s a bizalmatlanságnak lehet-e igazolható alapja?

Vessük fel tehát mindenekelőtt a kérdést, miért éppen Berlin?

Nincsen klasszikus-filológus tanár hazánkban, ki ne tudná, hogy Berlinben valamikor a LACHMANNOK, HAUPTOK, BOECKHÖK, CURTIUS ERNÖK, MOMMSENEK, VAHLENEK, DIELSEK és WILAMOWITZOK tanítottak. Csakhogy manapság a berlini egyetemnek primor volta nincsen meg a klasszika-filológia mezején; hogy csak néhány filológus nevét említsem: FELIX JACOBY, a „Die Fragmente der griechischen Historiker“ című hatalmas mű szerzője Kielben s EDUARD SCHWARTZ, az univerzális nézőpontokkal dolgozó, ugyancsak hatalmas munkaerejű tudós Münchenben még mindig kimagaslik WERNER JÄGER fölött. Mennyivel kisebb nála egy ERICH BETHE Lipcsében, egy JOHANNES GEFFCKEN Heidelbergában s pláne egy ADOLF WILHELM Bécsben, kinek, mint nagy tudósna a MACKENSEN társaságában, BUSOLT egyik munkáját ajánlotta, az a BUSOLT, aki a görögségnek egyik legalaposabb ismerője volt. Még a multban sem jelentette Berlin a tudás és az okosság netovábbját. Vagy 25 évvel ezelőtt hárman magyarok hallhattuk Mykenaeen az ókori földrajz akkori tanáráról Berlinben fölvetni a kérdést: „Mondja meg kolléga úr [t. i. DÖRPFELD prof.] kérem, előbb építették az ú. n. Atreus-kincsesházát s hordták körül a hegyet, vagy pedig úgy építették-e bele a halomba a kupolasírt?“ S megtörtént az is, hogy pl. még egy WILAMOWITZ MOELLENDORF-nak is az AISCHYLOS-edicióját egy O. KÖNNECKE¹ Németországban s AISCHYLOS-Interpretationenjeit egy ROMAGNUOLI² Itáliában igen-igen szigorú kritikában részesítette, s a görög BERNARDAKIS ráolvasta pl. a princeps philologorumra, hogy egy lehetetlen *προσπλήττει* optativust gondolt ki.

¹ L. Wochenschrift für klass. Philologie XXXVI (1919) 433—438; 457—462; 510—519; 556—565.

² L. Rivista di filologia e d'istruzione classica 1916-iki évf.-a 155—171. II.-t („alla intelligenza estetica e letteraria l'ingegno del Willamovitz è negato“).

Aki tehát Berlint tekinti a klasszika-filológia hazájának, Berlin iránt talán bizonyos praeoccupált szimpátiával viselkedik?

Vajjon rászolgál-e erre a szimpátiára Poroszország fővárosa?

Poroszországban az utolsó években a kultúrpolitika kérdéseiben egész kis boszorkánykonyha fő. KARL HEINRICH BECKER Kulturpolitische Aufgaben des Reiches c. s az ominózus 1919. évben megjelent könyvecskéjében úgy szólván, először tűzött ki irányelveket egy újabb német birodalmi kultúrpolitika számára. Értekezése 51. lapján ezt írja: „Nichts wäre verkehrter, als unsere Erziehung unter ein imperialistisches Ideal zu stellen. Gewiss könnte man die Deutschen im Ausland, die ja nach Millionen zählen und durch die unvermeidliche Auswanderung noch dauernden Zuzug erhalten werden, zu einer grossen Irredenta organisieren, die in allen Ländern als Ferment, als Sprengmittel wirken könnte. Nichts wäre verkehrter, als das.“ K. H. BECKER már több éve közoktatásügyi miniszter, s kétségkívül módjában áll irányelveinek keresztúlvitelét hathatósan előremozdítani. Német ember lévén, bizonyára tudni fogja, hazájának milyen kultúrpolitika árt, milyen használ. Nekünk magyaroknak, kik között tekintélyes számú német kisebbség él, álláspontja csak kedvezhet. De, aki csak fiatal, tehetséges *magyar* emberünk Berlinbe kerül, az egyebek közt tanúja lesz egy lagymatag nacionalizmusnak s hazatérte esetén kocsonyás politikai idealizmusának az iskolában akaratlanul is tényezőszzerű terjesztője. Minden jó magyar ember előtt követendő legfőbb politikai ideálként csak két eszme lebeghet: a háború-előtti Magyarországnak visszaszerzése s e célból előbb oda törekedni, hogy a magyar haza némileg mediterrán területté váljék megint. Kérem, ilyen politikai ideálok megfogalmazását az 5 éven át, tehát a későbbi politikai fejlettségre legelhatározóbb korban, Berlinben tartózkodó ösztöndíjasainktól magától értetődőleg várhatjuk-e el?

Nem hiszem, hogy koncepciózus kultuszminiszterünk ezt szándékolta volna! A milieunek rendkívüli hatása van az egyénre, s teljesen alá fogja írni ő is SAVICKI-nak¹ kerekdeden formulázott tételét: „Dem Individualismus gegenüber muss

¹ Geschichtsphilosophie. 3. Aufl. (München 1923.) 71. 1.

die soziale Bedingtheit der Persönlichkeit, dem Kollektivismus gegenüber ihre selbstständige Bedeutung hervorgehoben werden.“

Föl kell tételezni tehát inkább azt, hogy legfölsőbb tanügyi hatóságunk meg van győződve arról, hogy Berlinben mint a német birodalom fővárosában egészen más eredményeket érhetnek és érnek el a klasszika-filológia terén mint minálunk.¹

Kétség sem állhat fenn abban az irányban, hogy a háborúelőtti Németországban a klasszika-filológiai oktatás eredményes volt. Természetesen Berlinben úgy, mint másutt. Egy-egy esztendőben szinte se szeri se száma nem volt az érdekesebbnél érdekesebb problémákat sikeresen megfektő doktori disszertációknak és a tartalmas iskolai programmértékezéseknek, annak jelül, hogy az egyetemek hivatásuk magaslatán állottak, a középiskolai tanárok és igazgatók pedig a tudomány népszerűsítéséből és terjesztéséből kivették részüket s a kellő várakozásoknak meg tudtak felelni. Az összes többi népek klasszika-filológiai termését mennyiségben és minőségben egyaránt magasan felülszárnyalta a német produktivitás. Hogy áll a dolog ma? FELIX JACOBY *Die Universitäts-Ausbildung der Klass. Philologen* c. 1925-ben megjelent művecskéjében egy helyt ezt írja: „Die Bestimmung, dass eine lateinische Seminarbewerbungsarbeit lateinisch geschrieben sein muss, steht in den Statuten, hängt in den Räumen der Seminare aus . . . Aber es hat eine Art von passiven Widerstand der Studenten dagegen eingesetzt, der nicht etwa auf bösem Willen beruht, sondern auf dem Gefühl, dass sie das Geforderte nicht leisten können.“ A tanári vizsgálatokról pedig a 12. lapon ezt írja: „Der Kandidat kann den Text nicht so lesen, dass man ihn ohne Buch versteht. Er liest nicht Sätze, sondern Wörter, ja zuweilen Silben.“ S fölveti a 23. lapon a kérdést: „Ich habe nur zu fragen, ob wir von ihm (t. i. v. Gymnasium) in absehbarer Zeit Schüler erwarten können, die Griechisch und Latein verstehen?“ Mivel pedig a 14. lap tanúsága szerint egyetemi tanári kollégáinak egész sora JACOBY tapasztalatait megerősíti, *ma* úgy fest a helyzet, hogy a német egyetemekre egy sokkalta rosszabbul előreiskolázott ifjúság tódul, melynek hiányos kiképzéséért

¹ „Maxime tamen curavit notitiam historiae *fabularis* usque ad ineptias“ olvasom SÜETONIUSNÁL TIBERIUSRÓL.

nem a gimnáziumi tanárságot vádolja JACOBY, hanem a rendszert, amelynél fogva a gimnáziumban „a karakterisztikus szaktárgyak“, s ezek csak nem a természettudományok vagy a modern nyelvek, jogukhoz nem jutnak. S ha ez így van általánosságban, föltehető, hogy Berlin is szenved ez alatt, s az ilyen hiányosan kiképzett tanulóanyaggal a berlini tanárok sem tudnak majd boldogulni. „Wenn wir wieder einmal Abiturienten haben werden, deren Reife nicht nur auf einem Schein (im Doppelsinn des Wortes) beruht, wird auch dies anders werden“ mondja a berlini egyetem filozófiai karának (Die Ausbildung der höheren Lehrer an der Universität) Lipcsében 1925-ben megjelent Emlékirata a 21. lapon, mely emlékiratnak nyilván WERNER JÄGER a szerzője, mivel az irat csak őreá hivatkozik s mindenki tudja, hogy a filológusok önmagukat szeretik citálni legszívesebben. „Das Resultat eines fünfjährigen Studiums (t. i. az egyetemen) ist in leider der Mehrzahl der Fälle so, dass ganz einfach eine ungenügende Kenntnis der beiden Sprachen (t. i. a görögnek és latinnak) zu konstatieren ist“ írja JACOBY a 14. lapon. Tout comme chez nous! Látjuk, hogy itt is csak vesződni kell, hogy mindenekelőtt a szövegeket érthessék meg *elsősorban*. Látjuk, hogy ott is egyelőre kénytelen-kelletlen az egyetemi oktatásnak alkalmazkodnia kell majd a gimnáziumi oktatás által teremtett helyzethez.

Említettük az előbb a szociális milieunek determináló hatását s hogy tartunk tőle, hogy az 5 esztendőre Berlinbe delegált ösztöndíjasaink, ami nacionális érzésüket illeti, erősen indifferensekké válhatnak. De számolni kell ott az egyetemi klasszika-filológiai tanítás körén belül azzal, hogy az ott hallgató semmiféle alkalomhoz sem jut, mely őt magának a klasszika-filológiának a területén a magyar szellemi és kulturális vonatkozásokkal kapcsolatba tudná hozni, legföljebb a mi, a németekéhez viszonyítva kezdetlegesebb fokon álló klasszika-filológiáinknak a legjobb esetben egy kézlegyintéssel való érintésének a formájában. Ezt meg lehet bocsátani *nekik*, de hogy a magyar hallgató sohase halljon a hatásokról, melyeket a klasszikus kultúra a magyarságra tett, hogy ne vegye tudomásul az 5 esztendőn át, hogy nálunk nemes és nagy szellemek hódoltak a görög és a római géniusznak, ennek teljes

5 éven keresztül történő elmaradása bizonyos fokig elnemzetietheti a mi ösztöndíjasainkat. Ha igaza van WILAMOWITZ-nak, hogy a filológia voltaképpen interpretáció, akkor az nem nélkülözheti a nemzeti kultúrával való összefüggésbehozatalnak mindenféle elemeit. A magyar egyetemeken működő klasszikus-filológus ismeri e kötelességeit, ha nem viszi is túlzásba, mert egyelőre előbbrevaló teendői is vannak, mint ahogy arra már rámutattunk is. Hogy is fest ez a kötelesség, — lássuk csak egy-két példán. HERODOTOS VII. könyvének 162. fejezetében Gelón, a szirakúziai király, a segílyt kérő követek egyikének kijelenti, hogy csak menjenek a legrövidebb úton haza s közöljék Hellasszal „ὅτι ἐκ τοῦ ἐν αὐτοῦ τὸ ἔαρ αὐτῇ ἐξαπατήρηται“ (= hogy az esztendőből tavaszuk kiszakadt). A német kommentárokból értesülünk, hogy ARISTOTELES Rhetorikája I. könyve 7. fejezetének tanúsága szerint PERIKLES is élt ezzel a képpel. A magyar hermeneutikus itt nem áll meg. Nemcsak idézi ARANY JÁNOS „Ráchel siralma“ című költeményéből ezeket a sorokat:

„Íme, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségből“

hanem rámutat arra is, hogy ARANY elé ez a kép aligha HERODOTOS olvasása kapcsán tolt, hanem minden valószínűség szerint ARISTOTELES Rhetorikája említett helyére történt remniszcencia gyanánt, mely Rhetorikának KIS JÁNOS-féle fordítása 5 évvel a költemény keletkezése előtt jelent meg a Kisfaludy-Társaság Évkönyveiben. Az Anthologia Graeca olvastatásánál és magyarázatánál a német klasszikus-filológus LESSINGgel, GOETHE, SCHILLER, PLATEN, MÖRIKÉVEL operálhat, a magyar tolmács számára ott van tudvalevőleg KAZINCZY, VÖRÖSMARTY, ki epigrammáinak antik zamatot tudott adni, CZUCZOR, KÖLCSEY. Mi ha pl. eljutunk az Anthologia VII. könyvének 334. epigrammájához, a legmeghatóbb sirversek egyikéhez, egy ἀδέσποτορ-hoz, ahol az elhalt gyermek sajnálja anyját, hogy unokája nem lesz = ἐκ γυνεὸς λείψανον ἡμετέρης, eszünkbe jut a költő nagy fájdalma, ki unokáját sajnálja meg, ki elhalt kedves leányának „egyetlen kedves *maradványa*.“ KÖLCSEYnek „Remény s Emlékezet“ című versének egy sorára hivatkozunk a horatiusi Carpe diem és a *Copu* pereat, qui crastina curet olvasása

alkalmával, a latin perfectum gnosticum-mal kapcsolatban eszünkbe juthatnak egyes székely analógiák¹ stb., stb., nem is említve, hogy a magyar klasszika-filológiai literatúrát idézni s a figyelmet fölhívni rá mindenkor kötelességünknek tartjuk. Mindezt azért tesszük, hogy a jövődő tanári nemzedéknek eszébe juttassuk, hogy a görög és a latin óra bizonyos fokig magyar óra is, s tesszük nemcsak azért, hogy az ifjakat ilyen alkalommal árnyalatok megfelelő alkalmazására s a nyelvi kifejezésekben rejlő szépségekre figyelmeztessük, hanem azért is, hogy egykor a tanuló a görög-latin tanár ajkáról is hallja reverenciánkat a hazai irodalommal szemben, érezze kontaktusunkat a nemzet szellemi életével.

Azt lehet felelni erre, hogy jó, jó, ez hiányozni fog, de kapja cserébe az európai nagy irodalmakkal és kulturális jelenségekkel való összefüggésekre történő utalásokat, melyek a kiküldött fiatal ember tudatában szélesebb irodalmi és kulturális szemhatár szükségessége érzetét gerjesztik fel. Amennyire hazai főiskolai klasszikus-filológusainkat ösmerem, valamennyi a fő kultúrnyelveknek többé-kevésbé birtokában van, valamennyi ösmeri a főbb kultúrnemzetek főbb irodalmát is, úgyszólván valamennyi történetüket, autopsiából országaikat, népeiket, civilizációjukat. Tudják, hogy itt is a hivatás bizonyos magaslatán kell állaniok. Itt is ezer és ezer alkalom nyílik a modern világba is kalauzolni filológus adeptusainkat. Nem kell francia embernek lenni, hogy pl. PS.-OPIANUS Kynetikájának az I. énekébe ékelt, műzsa és költő között lefolyó párbeszédével kapcsolatban, mely a maga nemében singularis a görög költészetben, eszünkbe ne juthasson MUSSET, akinek egy költemény tetrasa, van, hol szintén költő és műzsa között folyik le egy párbeszéd s vele eszünkbe ne juthassanak ARANY „A dalnok bűje” c. költeményének megfelelőleg idézhető szakaszai is. TYRTAIOS olvasásakor emlékeztetünk pld. DELAVIGNE-ra. Nem kell éppen német embernek lenni, hogy a homérosi Déméter-hymnus Baubojával kapcsolatban — érintve diszkrétén a szó héróndási használatát — GOETHE Faust-ja I. részének Walpurgisnachtja egy helyére egyfelől s a berlini Antiquarium idevonat-

¹ V. Ö. ERDÉLYI LAJOS, Magyar nyelvi tanulmányok. (Budapest, 1926.) 88. l.

kozó agyagfiguráira másfelől ne tudjunk hivatkozni, ha hallgatóságunk összetétele ezt éppen megengedi. Ha LIVIUS XXII. könyve 2. fejezetében HANNIBALRól olvassuk, hogy *altero oculo capitur*, hogy félszemére megvakult, úgy azt természetesen rögtön megtudjuk értetni, de figyelmeztetünk arra, hogy a XXI. könyv 58. fejezetében előforduló *capti auribus et oculis* nem azt jelenti, hogy „megsüketültek és megvakultak“, hanem azt, amit ROSSETTinek II veggente in solitudine-jában olvasunk:

O che vidi, o che udii! Tutto e sparito,
Ma mi percuote ancor l'occhio e l'udito.

Szó eshetik a görögség ptolemaiوسي korszakának intézményei közt az ἀναγραφή-ról; ez alatt azt értették, hogy a magánokiratokat egy hatóságnál be kellett jelenteni és regisztráltatni.¹ Nem kell éppen olasz embernek lenni, hogy a mi klasszikus-filológus hallgatónk meghallja tőlünk, hogy az intézmény kissé változott formájában ma is megvan: a bejelentő hivatalt az olaszok *anagrafe*-nek hívják. („Registro, in cui per ordine dell' autorità vengono numerati gli abitanti di ciascun paese“ magyarázza FANFANI [Novissimo Vocabolario della lingua Italiana scritta e parlata (Napoli 1909) az 51. lapon] Kérdem, vajjon csak birminghami angol embernek juthat-e eszébe az, hogy az 1832—50 közt épült hatalmas Town-Hall-t római minta után építették s nekünk nem, ha az Aedes Iovis Statorisról adunk elő, mely templomnak a romjait éppen 3 évvel előbb, 1829-ben, takarították el s így valamiképp az utókor kései ivadéka esetleg mégis jó fogalmat szerezhet az eredeti templom rendszeréről és szerkezetéről? — Nem gondolunk-e DICKENS Sam Wellerjére, ha ARISTAINETOS (I 4)-nál olvassuk: Ἦλθ' ἄντ' ὁ δειξέι, ὁ τὸν ποταμὸν καθ' ἡγούμενος ἔφη. S ha pl. vázoltuk, hogyan kerítették hatalmukba a rómaiak az Apennin-félszigetet, Sziciliát és Szardíniát s azután imperalizmusuk hogyan fészkelte meg magát az illyrektől lakott partvidéken s vette kombinációba a karthágói tengeri hatalmat, milyen hasonló helyzet alakult ki manapság, midőn olvasunk

¹ L. MITTEIS-WILCKEN, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde (Leipzig—Berlin 1912. II. 1.) 64. l. és SCHUBART, Einführung in die Papyruskunde (Berlin 1918.) 299. l.

olasz-albán szerződésről, a franciák tunisi birtoklása veszedelméről s a jelszóról „A tengerre!” s látjuk, hogy az olasz politika e kérdések hintaszékeiben hogyan oszcillál, mely kérdések azonban már sorba vannak sorakoztatva.

A főiskolai klasszika-filológiai tanárság tehát teljesíteni iparkodik kötelességeit, a nélkül, hogy abban a hitben ringatná magát, hogy semmi olyan nincs a világon, amit ő is ne mondhatna. Pedig oly tanuló-anyagot kapott az utolsó 5 év alatt, mely a háborúban és a háború után a lehető legkedvezőtlenebb körülmények között nyerte középiskolai kiképeztetését.¹

Midőn még fiatal voltam, házi orvosaink voltak, kik közül az egyik, a szerényebb talentumú, 50 éves korában a görög grammatika formagazdagságának meglepő birtokában volt még, a másik, ugyancsak előrehaladottabb korban HIPPOKRATEST olvasta a KÜHN kiadásában, s mint mondta, nem egy helyt tanulni és okulni tudott belőle; nem hiszem, hogy HIPPOKRATEST az én kedvemért vette volna ki az Orvosegyesület könyvtárából, HORNÝANSZKY GYULA Hippokratése pedig akkor még nem jelent volt meg. Mindketten egy gimnáziumba jártak volt, mely *ma reálgimnázium*, de ahol még nem olyan régen, midőn a görög nyelv tanára felszólította egy növendékét, hogy a szöveget ne csak fordítsa, hanem olvassa is le, az a felelet hangzott el a nagyreményű diák ajkáról: „Kérem, tanár úr, fordítani tudok, csak olvasni nem!”

Közelfekvő volna így azt az eredménytelenséget, melynek az előbb a „Tout comme chez nous“ *παρένθεις*-ével kifejezést adtam, a középiskolai tanárság nyakába varrni, mely azután természetesen a korábbi főiskolai tanárságra háríthatná vissza a vádat, hogy nem tanította meg annak idején főiskolai hallgatóságát szaktárgyainak eredményes és gyümölcsözőtető szellemi befektetése változatos módozataira.

Egy circulus vitiosus emlegetésével *ilyen* olcsón intézni el a görög és a latin nyelv tanítása terén tapasztalható eredménytelenség kérdését, ez egészen távol áll tőlem.

Az eredménytelenségnek messzire visszamenő okai

¹ „Die heutige studierende Jugend steht materiell und ideell in viel schwereren Krisen als irgendeine frühere akademische Generation“. Az id. Denkschrift der philos. Fakultät der Friedr.-Wilh.-Universität Berlin 27. lapján.

vannak: intézményes rendelkezésekből fakadt okok egyfelől, az ethnicummal összefüggő társadalmiak másfelől.

Az első hátralökést a korábbi (az „Entwurf“-beli) állapotokhoz képest a klasszika-filológiai oktatás akkor kapta, midőn a közoktatásügyi politika úgy határozott, hogy a görög nyelvet nem a középiskola III. osztályától kezdődőleg taníttatja, hanem az V.-től kezdve; a második hátralökést, midőn a német nyelv taníttatását az I—II. osztályból az 1878. tanévtől kezdődőleg számúzta. Ez az utóbbi intézkedés azért volt káros, mert hiszen tudjuk, mentől korábban sajátíthatja el valaki egy idegen nyelv grammatikális szisztémáját, annál biztosabb alapokra építi azután a többbit s e körülménynek az elmaradását az óraszám-nak a felsőbb osztályokban való megnövelésével sem lehet meggyőződésem szerint kiegyensúlyozni. Káros volt, mert ezzel a német nyelv tudása az intelligencia magyar rétegeiben bizonyos fokig ingatagabb alapú lett s megérezte a klasszika-filológia, minthogy a német nyelvnek mentől alaposabb tudására minden ország klasszikus-filológusának szüksége van. De ez még csak *capitis deminutio minima* volt. Még meglehetősen érintetlenül maradt a latin. Ennek óraszámát az 1879/80. tanévvel a II. osztályban heti 6 óráról 7-re, a III-ban pl. heti 5-ről 6-ra emelték fel, s mivel az 1883-iki középiskolai törvénnyel, illetőleg 1887-iki Utasításokkal az összóraszámot 48-ról 49-re emelték, a latin nyelvi oktatás továbbra is megtermette a maga eléggé kielégítő gyümölcseit: hiszen jött az V. osztállyal a görög nyelv, amelynek sikeres elsajátítása a jó latinistát még jobb latinistává tudta tenni. Az első végzetes csapás a görög nyelvnek fakultatív tantárggyá való lefokozása volt. Ez volt, mint tudjuk, az első rés a gimnázium karakterisztikus jellegű épületének a falazatán. Már másutt,¹ régebben, kifejtettem volt, hogy azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben a görög kultúra és a római kultúra összes megnyilvánulásaikkal együtt állanak, az egyik nyelvnek a tudása a magaszolgáltatatta egész képzet- és gondolati tartalmával hathatósan segítségére jó a másik nyelv sikeresebb megtanulásának és megszeretésének. Kifejtettem, hogy a reform nem annyira a görög-nyelvi tanulásnak ártott, mint inkább a latin-nyelvinek. Még nem

¹ L. a Magyar Társadalomtudományi Szemle 1909-iki évfolyamában.

kellett egyelőre tartani attól, hogy a klasszika-filológiai középiskolai tanárok létszáma egy-kettőre lecsökken, de a pályaválasztásnál már látták, hogy a görög nem teszi többé a gimnázium oly karakterisztikus tárgyát, mint a latin, s választani kezdték azokat a szerencsétlen *magyar-latin*, *német-latin* s *történelem-latin*-féle szakcsoportosításokat, egy nagy egységes kultúra megismerése helyett bekövetkezett az, hogy egy hellenisztikus pogány s egy keresztény-modern kultúra vizein kellett a jelölteknek egyszerre evickélniök, később a gimnáziumban sokszor a latint tanítaniok. Mivel ez disszenziót váltott ki mindazokban, kik nemcsak a szerzett ismereteket tovább adni voltak hivatva, hanem ismereteiket kimélyíteni, a tudomány színvonalán maradni akartak, (a görög nyelvi tudás bizonyos hiánya miatt) átbillent az egész súly egyetlen egy tárgyra, s ez természetesen a modern kultúrához vonzó szaktárgy volt. S megtörtént az is, hogy nem egy klasszikus-filológusból a görögpótló a gimnáziumokban periódikusan magyar irodalomtörténetet is faragott. Baj volt-e ez? Hát nem lettek-e nálunk úgy, mint külföldön eredetileg klasszikus-filológusok művészettörténészekké, filozófusokká, pedagógusokká, romanistákká, germanistákká, indogermanistákká? „Weil er, wie die meisten unter uns — mondja SUDERMANN Tolle (filozófus-) Professor-a — wenn er nicht gar der Theologie entlaufen ist, aus der Philologenecke herkommt und seinen Associationsspeicher mit altsprachlichen Kram angefüllt hat.“ Hát ez annyiban baj, amennyiben baj mindig az illető tudományra nézve tehetséges emberek *ἀπόστασις*-a és baj, mert mi más táborokból transfuga-t nem tudunk és nem is akarunk kapni s ha netán kapunk is, abban nincsen köszönet, mert autodidakta nem tud ebben a tudományszakban mélyebben gyökeret verni.

Sajnos, meg vagyok győződve arról, hogy az aposztaták, ha igazán hittek volna e tudományszak rendíthetetlen jövőjében, ha reméltek volna Magyarországon számára fokozódó tiszteletet és dúsan kamatozó elismerést kivívni tudni, ha szerették volna tudományukat úgy, ahogy csak az tudja szeretni, kit Róma hajdani grandiózus hatalma megbűvöl, kit az Akropolis látása a hellén Pallasba tesz szerelmessé, kit Keósz és Parosznak ködből kikéklő szigetbércei a multba tudnak álmodoztatni,

ki a világ minden kincse árán sem akarna ugrani a hordóra, ahol egy soha nem álmodott *carrière*-nek a bőségszaruját tudja esetleg a kezébe nyomni egy bekötött szemű *Justitia*, aki egy régi kézirat fölött görnyedve órát óra után hágy leperegni, mind csak jegyez, egyre jegyez, ki tervet tervre halmoz s hiszi az ön-imposztor, hogy öreg napjaira csupa-csupa tudományos fényzőn — *lux in tenebris* — lesz osztályrésze, ha így hittek, reméltek és szerettek volna, aposztatákká sohasem lettek volna. Ezek tehát a mi tudományunkat sohasem szerették igazában, ők a mi tudományunkra többnyire veszedelmesek. Későbbi életükben képtelenek lévén már kellőképpen tájékozódni a klasszika-filológiának messzire elágazó területein, elért eredményeit megfelelően értékelni, mert ezt csak a szakember tudja, az van hivatva rá, nem ismervén a tudományszaknak módszerét ott, ahol a kutatás a részletek drótsövénylabirintusaiba hatol, csak a számukra kényelmes és könnyen megemészthető szintézist *appreciálva*, mégis hivatottaknak érzik magukat — igaz, jó-hiszeműen — hogy segítsenek ott, hol az ügynek csak ártani és embereket elkedvetleníteni tudnak.

1908 táján a végzetes reform már éreztetni kezdte bomlasztó hatását.¹ Most a latin nyelv terén hamarosan egy a BERLITZ-módszerre emlékeztető *methodussal* kezdtek kísérletezni, minden különösebb eredmény nélkül. De jött az új egyetemek kreálása s az azokon felállított új klasszika-filológiai katedrák azt a hiedelmet keltették, hogy, ha a középiskolákban nem is áll a legjobban a klasszika-filológia ügye, az egyetemeken legalább legsajátosabb jogköréhez jutott. De 1924-ben átminősítették Pécsen az egyik felszabadult klasszika-filológiai tanszéket, nézetem szerint az első kürtjel a klasszika-filológiától elfoglalt pozíciók viasszaszorítására. Most ott, ahol *archeológus* nincs, ahol

¹ Olvasom OTTO BERLITZ *Preussisches Bildungswesen* c. műve (2. kiad. Lipcse 1925) 76. lapján, hogy a porosz közoktatási kormány jónak látta a gimnáziumnak tárgyai között az élő nyelvnek nagyobb teret engedni a latin nyelv rovására [hozzá a *Humanistisches Gymnasium* 1925. évfolyama IV. füzeté 173. lapján ezt: „Vollends in's Mark trifft die humanistische Bildungstätte der rücksichtslose und verhängnisvolle Abstrich von 600 Jahresstunden des lateinischen Unterrichts“] s hogy a kormány ezt sajnálja. Majd még jobban fogja sajnálni, ha látja, hogyan szaporodnak el mindjobban és jobban a KAYSERLING gróftól definiált *chauffeur*-tipusok.

ókori történész nincs, ahol indogermanista nincs, heti 5 órában köteles a klasszika-filológia egyetlen tanára egy tudomány szakba vezetni be hallgatóit, melynek 2200 éves multja van. Samitól félni lehetett, az az 1924. esztendő végével bekövetkezett: a klasszika-filológia elvesztette első nagy csatáját, melyet azonban az egyetemek klasszikus-filológus r. tanárai *nélkül* vívott meg a Közoktatási Tanács előrelátó latin- és görögnyelvi szakbizottsága még 1922 tavaszán megkezdett működésével:¹ a XI. törvénycikkkel az országban a gimnáziumok egész sora reálgimnáziumokká alakult át, s így végeredményben ma kevesebben tanulnak görögül ugyanazon az országterületen, mint annakelőtte. Ki nyugodott volna ebbe bele, aki a humanisztikus oktatás őszinte barátja, ha cserébe a veszteségért a *capeo*-val, vagyis azzal, hogy a III. osztálytól kezdődőleg fogják majd a görögöt taníttatni, a harcra kész *toro*-t az aréna más oldalára nem csalogatják s ezzel nem kasztigálják, meg nem puhítják. Szinte az utolsó órában a III. osztálytól kezdődő görögnyelvi tanítás ellen véto következett be, s így most a valóság az, hogy az a kevés, aki még görögül tanul, csak a régi heti óraszámban tanulja. Hogy ezzel szemben a fentebb kifejtettem exigenciák fennforgásánál fogva a német nyelv nagyobb óraszámhoz jutott, mint pl. még 1880-ban, az bennünket, klasszikus-filológusokat nagyon, de nagyon keveset vigasztal.

Az 1924-iki reform magával hozta, hogy annak a fiatal-ságnak, amely tisztára a klasszika-filológiát választotta szak-tárgyául, újra egy jelentékeny része most valamely modern nyelv és irodalom hallgatására látta magát utólag vagy még egyetemi éveit delelőpontján kényszerülve s vele kb. hátat is fordított a klasszika-filológiai stúdiumoknak. Még a viszonylag legjava is most felfedezte az olasz nyelvet, a németet, s föltehető, hogy akadt, aki Pál-fordulását nem jövőendő anyagi helyzetére való tekintetnek a hangoztatásával indokolta, hanem akinek, gyenge képzettsége tudatában kapóra jött, hogy most nem

¹ E szakbizottság tagjai voltak: elnök FINÁCZY ERNŐ, előadó HUSZTI JÓZSEF (akkor még nem egyetemi r. tanár), tagok FÖRSTER AURÉL, HEJLER ANTAL (nem a klasszika-filológia egyetemi tanára), FRIML ALADÁR, SZÉKELY ISTVÁN. (L. KORNIS GYULA, Az új középiskolai tanterv. (Kny. a Néptanítók Lapja 1924. évfolyamának 27—28. számából.) Budapest 1924. 4. l.

magát, hanem az oktatást kell hibáztatnia, s elmerészkedhetik odaig, amire majdnem minden aposztata hajlik, hogy illetékesnek tartja magát egyéniségétől diktált követelmények felállítására, az egyetemen a klasszika-filológiai feladatok precíz körül-vonalozására.¹

Mindenhol a társadalom kirakataiban el vannak osztva grammofónok, melyeknek lemezei illetőleg tölcseire munkászírénaszerűen a „Le a göröggel és a latinnal“ kezdetű bájdalt huhogják szerteszét. Ma tudjuk azt, hogy annak, aki önálló és eredeti gondolkozó akar lenni, a görög nyelv tudása oly szükséges, mint a mindennapi kenyér.² Érthető ennélfogva, hogy minden komoly gondolkozónak eminens érdeke, hogy a görög nyelv tudása egy következő nemzedékben ki ne vesszen. Valóban, minden komoly gondolkozónak sajátlagos érdeke, hogy a régi humanisztikus gimnáziumnak nemes tradi-

¹ V. ö. BECKER, Gedanken' zur Hochschulreform (Lipscse 1920) 18. l. „Sie sahen [t. i. a német egyetemek] ihre eigentliche Aufgabe in der Erweckung des wissenschaftlichen Sinnes. Aus jener Zeit stammt das grosse Problem über das Verhältnis von Lehren und Forschen auf unseren Universitäten, dem wir einerseits die wissenschaftlichen Fortschritte und andererseits die mangelhafte Hochschulpädagogik zu verdanken haben: denn *die deutschen Professoren fühlen sich* alle in erster Linie als *Forscher*; wer sich hauptsächlich als Lehrer fühlt, hat selten wissenschaftlich viel geleistet und gehört nach dem Urteil vieler eigentlich nicht an die Universität.“ „Würden heute (!) die Studenten zur Mitbestimmung berufen [Mi ez? Felhívás keringőre?], sie würden ausschliesslich (!) nach der Lehrqualifikation des Professors fragen.“ Még jó, hogy nem a nürnbergi tölcseért követelik. A 45. lapon elítéli ugyan, hogy nov. 9-e után Studentenrat-ok keletkeztek, amelyek néhol az egyetem vezetésére áhítoztak, de a 46. lapon már így nyilatkozik: „Aber hier wurden Kräfte und Ansätze sichtbar, deren Berechtigung nicht zu leugnen ist.“ Jól megleckézteti a Denkschrift a 9. lapon, mondván: „Gemeinschaft von solchen, die nicht wissen, *worin* sie Gemeinschaft haben und wollen, ist soziologischer Mystizismus.“

² Kell-e mondani miért? Adja meg a feleletet WALTHER KRANZ, aki Die neuen Richtlinien für den latein.-griechischen Unterricht am Gymnasium (Berlin 1926) c. műve 27. lapján így nyilatkozik: „So sind die Hellenen die „Finder“ der Wissenschaft schlechthin und *die der wissenschaftlichen Methode*, die der Arten der Dichtung, der Formen des staatlichen Lebens.“ S lejjebb „Urphänomen ist nach GOETHE-scher Definition das, was unmittelbar an der Idee steht und nichts Irdisches über sich kennt.“ „Erste Künder und Träger der Idee nennen wir daher zugleich die Hellenen, *Ideenreichtum*, *Ideenkraft* ist früh- und reifhellenischer Art zueigen.“

ciója fennmaradjon, mely gimnáziumnak OTTO BOELITZ (Der Charakter der höheren Schule. Lipcse 1926. 12. 1.) szerint mindig egyik végcélja volt „az igazán tudományos szellemnek az elsajátíttatása.” De nem jöttek-e rá számbavehető filozófusaink arra a tapasztalatra, hogy ők úgyszólván kivétel nélkül nem a színmagyar faj rétegeiből származtak? A filozófia oly régi, mint a klasszika-filológia: annak művelői is jobbára nem fajmagyarok minálunk.¹ S ez érthető: mind a két stúdium annál, aki teljes szeretettel fölkarolja, már az ifjúkori években akkora szellemi megerőltetést igényel, melyet csak ott tudnak végezni, ahol már az apák űztek szellemi foglalkozást, a gyermekek, midőn iskolázásukat megkezdik, nagyobb nyelvi tanultsággal jönnek oda, mint mások, bizonyos vagyoni helyzet kitarásra képesíti őket, már a szülői háznál kis könyvtár van, már elemi iskolás korukban egy városi milieu a szellemi munka iránt fogékonyabb pajtásokkal hozza össze őket s ebben a milieu-ben látják, hogy az elvontabb szellemi munkának is van némi becsülete. Városok talaján született s városok légkörében kapta már első kioktatását mindenki, aki szorosabb értelemben vehető klasszikus filológus vagy számbavehető filozófus. S mindenki tudja, milyen gyér még most is, nem a megmagyarosodott, hanem a fajmagyar elem a városokban.² Ilyen körülmények között érthető, hogy a nemzet, mely a saját multjáért rajong, a saját nyelvét szereti, a saját irodalmát kell, hogy legtöbbször becsülje, csak kénytelen-kelletlen, lassúdadán és nehezen eszmél rá arra, hogy a supranacionális³ helléniséggel és a *latin* népek ősanyjával, Rómával való foglalkozás haladásának abszolúte nem árt, hogy az ő nemzeti

¹ V. ö. BECKER, Gedanken stb. 1. l.:... „während eine wirkliche exakte philologische Textedition eben nur von einem Deutschen oder Holländer gemacht werden kann. Natürlich gibt es auch bei uns geistreiche Essayisten und in nicht germanischen Ländern solide Philologen, aber überwiegend sind die verschiedenen Anlagen auf die verschiedenen Völker verteilt.“

² „A magyar nemzet (a populus Hungaricus), a magyar nemesség nem volt városi lakó“ írja RÁKOSI JENŐ t. tagunk a PH. 1927 jan. 25. száma vezércikkében. S hozzáteszi, hogy ami a fővárost illeti, nemzeti fővárossá való tételének a feladata máig sincs befejezve.

³ L. HORNYÁNSZKY GYULA, Nacionalizmus, szupranacionalizmus. (Társadalomtudomány VI. [1926.] évf. 81—87. l.)

érdekeinek megóvását és nagy célokkal való megtermékenyítést egy még messzebb történeti multból ránk jutott maradványok illetve ereklyék szemlélete és tanulmányozása s az e történeti multból leszűrődött tanulságok és okulások csak üdvösen segíthetik előre, nyelvének nagyobb kifejező erőt, művészetének inspirációkat, irodalmának anyagot, ízlést, impulzust és nemes versenyre való készséget kölcsönözhetnek. S ha ez egyszer megtörtént, akkor nem kell majd tartanunk attól, amitől ma, hogy a klasszika-filológia nálunk belátható időn belül az equus kvagga sorsára jut és hogy az antik világ hatása egyébben nem fog mutatkozni minálunk, mint hogy fajlovat majd a Pompejus és fajnutyákat a Caesar vagy Plátó nevekre keresztelünk el.

Hajtogatják, hogy a sajtó egy nemzet egész lelki világának tükörképe. *Ha a mi sajtónk az,*¹ *ha ez a mi sajtónk az,* akkor a dolog úgy áll, hogy a nemzet jelenleg *nem* szereti az antik stúdiumokat, hiszen a sajtó alig vesz tudomást a klasszika-filológia előrehaladásáról a külföldön, minden resztrikciónak pártjára kél, sőt mondhatni, hogy az antik stúdiumok megvédésére egyenest erőtlennek is mutatkozik. Ha pedig a nemzet a maga egészében *nem* szereti az antik nyelvek stúdiumát, akkor csinálhatunk akármit, az antik stúdiumok sorsa meg van pecsételve, mert utóvégre nemzetellenesek nem vagyunk és nem is szabad lennünk, s a szociális milieu minket is a legnagyobb mértékben determinál.

De most talán még nem volna késő, — talán még mindig felrázhatná valaki az intelligencia rétegeinek a lelki ismeretét *megfelelő* intézkedések életbeléptetésének a követeléseivel, az antik stúdiumok szükségességének ernyedetlen hangoztatásával és azon veszedelmek képeinek a vászonra vetítésével, melyek a klasszika-filológiai középiskolai oktatás megszűnése esetén a nemzetfenntartó osztályokat fenyegetik.

Mit lehetne tenni az antik világnak hatékonyabb és eredményesebb megkedveltetése érdekében?

¹ „És ha mi nem a nemzet hű tükre volnánk, ha a nemzet nem bennünket látna magában és nem az ő nyelvét hallaná tőlünk, akkor meg nem értene minket“ mondta RÁKOSI JENŐ t. t. a képviselőház elnökéhez 1927 febr. 3-án intézett beszédében. (L. PH. 1927 febr. 4. sz.)

Itt nézetem szerint a külföldi egyetemre való küldözgetés nem sokat lendít a dolgon. *Nagyon* kiváló tehetségnek és *igen* jól képzettnek kellene lennie az olyan magyar ifjúnak, akivel a német, francia vagy olasz tanár oly behatóan foglalkozzék, mint a maga legjobb véreivel. De a múltban nem egy jó tehetség, nem egy jól képzett fiatal ember akasztotta szegre a lantját, ráeszmélve a Németországban vagy Franciaországban szerzett tapasztalatok után, hogy itthon a *tanári* pályán kibírhatatlan küzdelem vár rája, s tőle inkább didaktikai rutinírozottságot várnak, semmint a tudomány intenzív művelését. Ki ne tudná közülünk, kik valamikor középiskolában tanítottunk, hogy a tudomány művelését mindig szerették oly karakterisztikonnak feltüntetni, mely *jó* tanárt nem jellegezhettek. Tömeget lelkesíteni az *élő* szó segítségével, ezt kívánták mindenkor, s akkor nyugodtan írhatott akár 100 könyvet is, melyről a kritika megállapíthatta, hogy se a tudós nem tanul belőle, se a laikus, az nem árthatott neki, sőt használt. ÁBEL JENŐ sohasem látogatott külföldi egyetemet, de ki ne tudná a filológusok közt, hogy már 1883-ban a klasszika-filológia történetírója Németországban tudomást vesz könyvében a 25 esztendő magyar tudós munkásságáról? Mégis ÁBEL JENŐ jelentékeny tudóssá a hazai oktatás se formálta ki. ÁBEL JENŐ azzal vívta ki magának elismerése koszorúit úgy a hazai művelődéstörténelem, mint a nemzeteken felülálló klasszika-filológiáéban, hogy a *forrásokhoz* zarándokolt, könyvtárak ismeretlen kincseinek napfényre hozatala céljából. Itt kapott önbizalmat, itt kapott inspirációkat, itt szövődtek tervei, így vált munkássága koncentrikussá. Előadása pedig száraz volt, a legújabbban megjelent összefoglaló kézikönyv illetőleg antik és modern kommentárok nyomán haladt, a dolog természeténél fogva gyakran majdnem szolgailag. De mi tudtuk, hogy a subraucus és subrufus ember mögött a mi viszonyainkhoz képest nem megvethető tudományos múlt áll, s ez nekünk, a régebbi generációnak, jobban imponált, mint minden retorika és grandis ventrieloquentia. S nőtt az értéke a mi szemünkben. Egyéniség volt s különben is tudta, hogy a nagy tömeg számára cifrázkodó ember csak tucatemberekre hat.

Mérhetetlen és kiapadhatatlan forrásokat nyitnak kivált az

olasz, francia és spanyol könyvtárak, mérhetetlen anyagot nyújtanak a múzeumok. De intuiciót, abba, hogy nagyban s egészben milyen lehetett az antik élet, azt bizonyos mértékben akkor kapunk, ha legalább általánosságban a *mediterrán*-zóna országainak klímájával, faunájával, flórájával, népeivel s e népek szokásaival ismerkedünk meg s az emlékek azon beláthatatlan tömegével, mellyel a földközítengeri országok rendelkeznek. Azért követelésem ebben a tételben csúcsosodnak ki: *utazási ösztöndíjakat a magyar egyetemeken végzett jeles hallgatóknak, hogy 1—2 esztendőre olasz, spanyol és francia könyvtárakban búvárkodhassanak, 1—2 esztendőre Görögországba, Kis-Ázsiába, Észak-Afrikába vagy Itáliába mehessenek.*

S itt alkalomszerűen fölvetődik a Római Történeti Intézet rendeltetésének a kérdése. Ennek tudományos vezetését ZICHY JÁNOS gróf annak idején a Magyar Tudományos Akadémiára bízta s maga az alapító dolgozta ki szervezeti szabályait, melyeknek 2. pontja értelmében az intézet befogadja, irányítja és támogatja a klasszika-filológia magyar munkásait is. Az alapítók intencióit tisztelni szokták, mert tisztelni is kell. Kiknek volna több közük Itáliához, mint azoknak, akik az ókori Itáliával foglalkoznak, azzal az Itáliával, amely az egyetlen masszív szerkezetű világhatalom volt az ókorban?! Idáig azonban az intézet mindent befogadott, irányított és támogatott, csak szorosan vett klasszika-filológiát nem. Mert bizánci filológia nem klasszika-filológia s magyarországi humanisztikus törekvéseknek előmozdítása magyar művelődéstörténelem s csak hatásaiban mutatja az ókori világ kultúrértékeit. Hasznos mind a kettő, de nem szorosabb értelemben vett klasszika-filológia. Itt tehát egy intézet úgy látszik nem tud a klasszika-filológia érdekeinek szolgálatába szegődni, mert a klasszika-filológiát egyjelentésűnek veszi görög-latin filológiával. De ez még csak hagyján. Itt minden kilátás megvan arra, hogy a klasszika-filológia második nagy csatáját is elveszítse: hírlapi közleményekből értesülünk, hogy a megnagyobbított és kiépített intézet négy szakosztályra fog oszlani: irodalmi, művészeti, szociálpolitikai és történelmi: klasszika-filológiáról itt már többé nincsen szó. S mivel a külföldi magyar intézetekről és ösztöndíjakról szóló 1927-iki törvény a Római Magyar Történeti

Intézetre vonatkozólag szerződést helyez kilátásba az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia között s a jelölést az ösztöndíjakra az ösztöndíj-tanácsnak tartja fenn, az Akadémia klasszika-filológiai bizottsága elveszti minden ingerenciáját s ha bekerülne is netán *igazi* klasszikus filológus a tanácsba, természetesen bármikor a legalaposabb leszavazás lehetőségének lesz kitéve.

A könyvtárakban kutató és múzeumok kincsei között bűvárkodó, az Itália, Görögország és Kis-Ázsia rommezőit tanulmányozó ifjak vannak hivatva oly klasszika-filológiai literatúrát teremteni, mely amennyiben forrásszerű lesz, a külföld számára is nélkülözhetetlenné fog válni. A magyarság vele bele fog kapcsolódni a nyugati nagy népek ezirányú kultúrtörökvéseibe, s nem fog akkor fennállani az a nagy szakadék, amelynek bizonyos faktumát külföldön könnyen a „hellének és barbárok“ antifrázisával való disztinkció útján juttathatják emlékezetünkbe. A középiskolai tanárság is hazai klasszika-filológiai bűvárkodó területhez fog jutni, s kivész majd belőle az a felette deprimáló érzés, mely fogva tartja eddig, hogy voltaképpen rendszerint másodkézből merít, hogy alapjában véve a német klasszika-filológia emlőin táplálkozik. Az első észleleteket, az első megállapításokat ő tudja majd learatni, nem a külföld, — pezsgő, friss szellem, friss élet jó majd a vérszegény testbe, vele magasabb célok kitűzése, *megszeretése a tárgynak* s ezzel szívós harcra való készség, ha tudományának, a klasszika-filológiának a léte veszedelemben forog. Amit HEKLER ANTAL 1915-ben sürgetett, ásatási területnek a megszerzését ásatási koncessziókkal, betetőzné e tekintetben táplált összes vágyainknak tervbe vett épületeit. Hogy ezenkívül ragaszkodni kell a görög nyelvnek a III. osztálytól kezdődő taníttatásához a gimnáziumban és a reálgimnáziumoknak gimnáziumokká való fejlesztéséhez, abban egyet kell értenie mindenkinek, akinek félhumanisztikus gimnázium nem kell.

Mert ami a „modern européizmus“-ba való bekapcsolódást illeti, itt a reálgimnáziumi oktatás semmire sem megy; itt egy-egy angol-, olasz- és francianyelvű gimnázium felállítása magyar milieubén, magyar területen, segíthet csak: ezek

képezhetik ki csak a jól angolul, olaszul és franciául beszélő embereket s nem a külföldi magyar kollégiumok!'

De ez nem elég! A nemzetnek azon osztályát, mely vezet, tehát a nemzetfenntartó intelligenciát, meg kell győzni *már a középiskolában* arról, hogy az antik nyelvek s az általuk közvetített értékeknek az ismerete az általános, nemzetközi, társadalmi műveltség szempontjából tekintve nélkülözhetetlen ránk magyarokra mint emberekre nézve.

Németországban újabban sokat foglalkoznak a képztetés és képzés problémáival, senki sem behatóbban, mint VICTOR HENRY 1925-ben megjelent művében.² Ő arra az eredményre jut, hogy szorosabb értelemben képzés alatt *az emberi lélek nemesítését kell érteni értékre való irányítottságban*, — kifejti, hogy képzettség, család, társadalom, lélek és kultúra föltétlenül kapcsolatosak egymással, s a formális kiképzés egy idegen nyelvben képző folyamat, ahol a főcél mind mélyebben egy nyelv lényegébe hatolni, ítélőképességet teremteni, kritikai gondolkodásra megtanítani. Mely idegen *nyelv* szolgálhatna vonzóbb területnek, mint a görög nyelv a maga formagazdagságával, a latin periodusainak pompás kicirkalmazottságával, — mely idegen *kultúra* képesebb kritikai gondolkodásra hajlamosítani, mint az antik kultúra, mely egyfelől igen összetett lévén, másfelől igen távoli idők korszakaiba nyúlván vissza, a tanulságok mellett ezer és ezer alkalmat és lehetőséget teremt az összehasonlításokra, vele bírálatra, vele értékek megállapítására. Ha pedig egyszer tudjuk, hogy számunkra micsoda jelent értéket, akkor a pedagógia is elérte a maga célját, hiszen HENRY szerint ő „als absolute Wertwissenschaft

¹ KORNIS GYULA a Magyar Művelődés 1925. évf. 11. lapján úgy találja, hogy az új reálgimnázium célja a modern européizmus szellemébe való bevezetés. Szegény gimnazisták, minő avatag gondolkörrel jöttök majd ki a gimnáziumból! A Budapesti Szemle 1923. szeptemberi számában (p. 47) azt hajtogatja, hogy „a közműveltség uniformizálása kultúránk belső elszegényedésére vezetne”. Kapunk tehát a gimnáziummal ideális, a reálgimnáziummal félig ideális, félig reális, a reálskolával reális irányban „kiesztergályozott” elméket. Erre csak az a feleletem, hogy semmiféle *felemás* képzés nem ér semmit. Az ideális irányban nevelt ember szemében a felemás irányban nevelt is idegen s megfordítva.

² Das Bildungsproblem (Lipcese, 1925) 22. l.

geradezu allgemeingültig, ja geradezu die einzige absolute Wissenschaft“. A pedagógusok tehát, hacsak saját tudományukat le nem nézik, mellénk kellene hogy álljanak.

Általános műveltséget emlegettem; nem kínai, nem japán, nem indus, nem szovjet, nem balkáni műveltséget! Itt csak antik kultúrán alapuló, antik kultúra tudatát visszaérző európai műveltségről lehet szó és itt is nem technikai európai műveltségről! Arról van szó, hogy ne legyen számunkra idegen az európai múzeumok szoborvilága, az európai gondolkozóknak, legyenek azok bár teológusok, jogtudósok, orvosok, történészek és irodalomtudósok, mélyebben szántó kutatásai, költők, kik antik műfajokat elevenítenek meg, az ókori világba vetítik vissza hőseiket s a társadalmat, európai festők, akik számára még létezik Olympos és egy színes és ragyogó görög mitológia világa, államférfiak, kik a kormányzás terén módszert és eljárást antik minták követésével vagy bizonyos módosításával alkalmazznak. Mindezek gondolataira, produktumaira nem lehet aeginetikus mosollyal mosolyogni! Embertársai kell, hogy legyünk a Nyugat *művelt* embereinek, ahol a göröggel és latinnal mint páratlan egy képző eszközzel sohasem fognak felhagyni, akikkel szemben szalónban, tárgyaló termekben és fehér asztalnál dokumentálni kell tudnunk, hogy műveltség dolgában, egy szellemi világ finom összetettsége dolgában, közöttünk is vannak igen-igen nagy számmal velük egyenrangúak. Dokumentálni kell tudni egy szóval, hogy európai műveltségűek vagyunk s így Európában helyünk van; nem Ázsiában! Lám Törökország is lassanként európai civilizációt teremt magának; bolgárt talán, franciát talán, magyart vagy pláne orosz? *Nem*, arra a bizonyos összetett európai civilizációra törekszik! S ha ez a táncoló dervisnek nem is fér a fejébe, megértik majd ott a nem-táncolók.

De mindettől eltekintve *lelki szükséglet* minden finomabb szövedékű ember számára a régmúlt idők életébe gondolatban visszahelyezkedni. Nem veszi-e észre a művelt ember — s nem kell, hogy éppen csak tudós legyen, lehet pl. államférfiú is — azt a csodálatosan ható fuvalmat, mely a multból feléje leng, ha Pompeji lávakölasos utcáit rója s a Vettiusok házában elidőz; ha megkerüli Sunium hegyfokát; ha Odysseus hű kísérelőjeként

partra vergődik a mítikus Scheria szigetén; ha PLATON dialogusaiban az utólérhetetlen gondolatmester SOKRATES különben áll lelki szemei előtt, mint bárkicsoda tud állni testi szemek előtt; ha MICHELANGELO kézirattermén halkán végig lépked Firenzében vagy elálldogál a Braccio Nuovo szobrai előtt a Vatikánban? Hiszen hányan és megint csak hányan vannak, kik szeretnek „azokkal időzni, akik másszor voltak“, mert „mit az élet megvon, megadják a holtak.“ Tudunk érzéket fölébreszteni régmúlt idők iránt, meggyökereztetni egy érzésvilágot, melynek nálunk korántsem látjuk akkora megnyilvánulásait, mint a művelt Nyugaton, a *kegyelet érzésének a világát*. Megkapja ez még a legrealisztikusabb módon gondolkozó elméket is, az enyhén radikálisokat is, mint pl. egy THOMAS MANNÉT, aki egyik idilljében nem tudja megállani, hogy ezt a hitvallást ne tegye, — igaz, kegyetlen hexameterekben —:

„Nicht gemein, nicht bösen Willens nenn' ich den Mann mir,
Der, wenn vieles versinkt [!] und grell die Fanfare der Zukunft
Schmettert, auf sie nicht nur lauscht, nicht ganz ausschliesslich

[auf sie nur;

Der auch dem Abgelebtem, dem Tode und der Geschichte
Einige Treue immer bewahrt und still auf der Dinge
Steten Zusammenhang *fortpfllegenden Sinnes* bedacht bleibt.“

Mi azonban azon az úton vagyunk, hogy a magyar intelligenciának a mult iránt való érdeklődését szűkebb kronológiai határok közé szorítsuk. Erősödni fogunk mi ezzel?

Meggyőződése, hogy *nem!* Az 1924-iki reform mindenekelőtt az antik stúdiumoknak hazánk területén való vitalitását veszélyezteti, annyira, hogy kérdeznem kell: nem kell-e mesterséges légzés már az elpilledt magyar klasszika-filológiának? Jövőjükbé vetett kishitűség s ennek nyomában járó óriási elkedvetlenedés harapózott el máris nemcsak éppen a középiskolai tanárság köreiben, — a tanárjelöltek köreiben is! Bizonyosra veszik, hogy nálunk, ahol folyton reformálnak, egy-két évtized múlva újabb restrictio következik be, s a klasszika-filológiai stúdiumok kihalásra lesznek kárhozthatva. A nemzet Janus-arcának az a fele, mely emelten most Nyugat felé tekint, az egy bizonyos kielégültséget eláruló fintorral kicsit Kelet felé fordul majd. Ki akadályozza majd meg, hogy ugyan-

azokkal a faltörő kosokkal ne menjenek neki' *a történelmi oktatásnak* is, amely a mult idők nagy egyéniségeivel s ránk öröklődött civilizációjával foglalkozik? Feledségbe akar-c menni, hogy egy új világrend megalapozásán fáradoznak azok, kik a nyugati kultúra összes értékeit megsemmisíteni igyekszenek? Ha nézem, hogyan rombolják le nálunk fokozatosan a klasszika-filológiai stúdiumok kultuszát, azt kell hinnem, hogy feledségbe ment, hogy a XIV. és XV. században az egy akolba s egy pásztor alá terelődött középkort az *antik* irodalommal és művészettel való megismerkedés világgraszoló alkotásokkal méltán büszkélkedő nagy egyéniségek kitermelése által egy új korszakká varázsolta át s hogy az embereket kivetkőztetni egyéniségükből s nyáj-emberekké tenni megint, a kommunizmus társadalompolitikai célja? Itt minden koncesszió, amelyet ezen a téren teszünk, további koncesszióknak nyitja meg a zsilipjeit. A klasszikus-filológus tanár, ha hivatását felfogta, a régen mult idők emlékezetének melegszívű ápolója lehet. Nem lehet nálunk csak azon események, emberek és eszmények iránt érdeklődni, melyek 889-től kezdődőleg kerülnek a kutatás homlokterébe.

Hogy testi öngyilkosság van, arra — sajnos — nincsen nap, mely rácáfolni tudna. De van — sajnos — szellemi öngyilkosság is! Itt félni lehet, hogy attól a pillanattól fogva, midőn észreveszik, hogy a klasszika-filológia kipusztítására a legcsekélyebb újabb, komoly kísérlet történik, akkora depresszió fogja elfogni a magyar klasszika-filológia főiskolai képviselőit, hogy hangoztatni fogják, hogy jobb a rögtöni, erőszakos halál, mint a ftizis, a lassú sorvadás! És akkor — mint ahogy az már történni szokott egy-egy nagy csata, egy-egy nagy öldöklés után — a sírmezőn mihamarabb egy megcsodált új tenyészet hímes viránya fog a mi tudományszakunkra kizsendülni!

Mert régen kell már küzdenünk, s mintha mi filológusok ebben a küzdelemben kifáradtunk volna! Én a költővel

e kifáradt küzdelemnek

Hanyatló korszakán merengek.

¹ Jellemző C. H. BECKER felfogása (Gedanken zur Hochschulreform, p. 12.), ki egyelőre a német tudományt jellemző historicizmust kezdi ki.

